

Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske (SABA RH) okuplja hrvatske partizanske veterane i građane antifašističke orijentacije bez obzira na dob, spol, rasu, vjeru, naciju i političke stavove. U programskim spisima stoji da je to vanstranačka, nevladina, domoljubna, višenacionalna i demokratska udruga građanki i građana koja djeluje u skladu s Ustavom i zakonima Republike Hrvatske.

Članovi te udruge njeguju pamćenje na antifašističku borbu hrvatskoga naroda, Srba u Hrvatskoj i pripadnika svih narodnosti Hrvatske. Bila je to borba protiv fašizma i nacizma te njihovih domaćih saveznika. Kao rezultat te borbe nastala je Hrvatska u današnjim granicama koje su obranjene od 1991. do 1995. godine. Članovi i suradnici sudjeluju u održavanju spomeničke baštine antifašističkoga pokreta na području Lijepe Naše. Mnogi od tih spomenika neprocjenjive su umjetničke vrijednosti i predstavljaju dio bogate hrvatske i europske kulture. Autori su znameniti umjetnici svjetskoga glasa poput Antuna Augustinčića, Vojina Bakića, Dušana Džamonje, Frane Kršinića, Ede Murtića, Vanje Radauša i mnogih drugih. SABA RH surađuje s antifašističkim udrugama i diplomatskim predstavnicima niza država, posebno nekadašnjih članica Antifašističke koalicije. Svojim djelovanjem čuva ugled Republike Hrvatske u Europi i svijetu. Danas velika većina hrvatskih partizanskih veterana nije među živima. Većina članova SABA RH nisu sudionici antifašističke borbe nego građani rođeni nakon 1945. godine. Oni preuzimaju vodeće dužnosti te udruge. Većina partizana nisu bili članovi Komunističke partije Hrvatske (Komunističke partije Jugoslavije). Bili su tzv. mali ljudi: poljodjelci, domaćice, nadničari, ribari, radnici, obrtnici, činovnici, učenici, studenti, intelektualci, umjetnici, svećenici... Prije ratnoga vihora većina njih odlazili su na nedjeljne i blagdanske mise, proštenja, seoske zabave, sajmove... Zanimljivo je spomenuti da je u partizanskom pokretu postojao donekle organiziran vjerski život. Sam Tito ponekad je datirao ratne događaje po katoličkim crkvenim blagdanima: „Nacisti su upali u zemlju na Cvjetnu nedjelju, 6. travnja 1941...“ Vladimir Nazor je u svom ratnom dnevniku „S partizanima“, među ostalim, zapisao: „Čestitao sam pismeno Uskrs Titu do koga bi mi bilo dugo hodati...“

Mnogi istaknuti Hrvati bili su partizani poput književnika i pjesnika Marina Franičevića, Jože Horvata, Jure Kaštelana, Ivana Gorana Kovačića, Anđelke Martić, Vladimira Nazora i drugih. Tito je javno pozvao komuniste i katolike da zanemare međusobne prijepore i organiziraju zajednički otpor fašizmu u interesu slobode hrvatskoga i slovenskoga naroda. Podsjetio je da su katolički prvaci i komunisti bili žrtve progona jugoslavenskoga monarhističkog režima. Prema podacima Ćirila Petešića u knjizi „Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941. – 1945.“ (1982.) 43 katoličkih svećenika smrtno su stradali, na ovaj ili onaj način, kao žrtve fašizma zbog suradnje s partizanima. U partizanskim jedinicama bilo je 75 katoličkih svećenika, redovnika i bogoslova. Jedan od simbola partizanskoga pokreta bio je svećenik dr. Svetozar Ritig, župnik župe svetoga Marka u Zagrebu, vijećnik ZAVNOH-a, ministar u poslijeratnoj socijalističkoj (komunističkoj) vladi Narodne Republike Hrvatske. Na zasjedanju ZAVNOH-a u Splitu prisustvovala su dvojica rimokatoličkih biskupa. Dio svećenika bili su suradnici partizanskoga pokreta. Nakon rata, neki

od njih primili su visoka odlikovanja socijalističke (komunističke) Jugoslavije. Danas su gotovo zaboravljeni svećenici koji su se pod cijenu vlastitoga života zauzimali za progonjene. Brojni svećenici nastojali su sačuvati neutralnu poziciju u odnosu na ustaše i partizane. Znatan broj svećenika, na ovaj ili onaj način, našao se na suprotnoj (ustaškoj) strani. Godine 1940. u Jugoslaviji je bilo 3443 katoličkih svećenika i redovnika (I. Bešker). Na ovim prostorima, prema podacima Joze Tomasevicha, u Drugom svjetskom ratu i poraću, ubijeno je 383 katoličkih i 490 pravoslavnih svećenika. Počinitelji su većinom partizani, odnosno pripadnici Jugoslavenske armije, zatim ustaše, potom njemački vojnici, četnici, pripadnici albanskih i talijanskih oružanih snaga te drugi počinitelji. Ustaše su porušili i oskrnavili znatno više crkava i drugih vjerskih objekata u odnosu na pripadnike ostalih vojski.

Partizani su ustali protiv okupatora i marionetske vlasti. Ustaše su odvodili muškarce, žene, djecu i starce samo zato što su Srbi, Romi, Židovi... Odvodili su i Hrvate demokratske orijentacije na stratišta diljem NDH. Ustaše su masovnim pokoljima civila zgrozili i svoje njemačke saveznike. Hitlerov general Edmund Glaise von Horstenau bio je zaprepašten ustaškim zločinima. Tadašnji zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, danas blaženik Katoličke Crkve, prema svjedočenju čuvenoga kipara Ivana Meštrovića, među ostalim je, u privatnom razgovoru, rekao o dr. Anti Paveliću i ustašama: „To su razbojnici i manijaci, baš kao i Hitler.“ (I. Meštrović, „Uspomene na političke ljude i događaje“, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 325.) Većina Hrvata nisu podržavali ustaški režim, a većina Srba nisu bili uz četnike. Među četnicima i ustašama bilo je prihvatljivih ljudi koji nisu odobravali zločine. Neki od njih našli su se na toj strani spletom nesretnih okolnosti.

Prema podacima prof. dr. sc. Stipe Šuvara 140 tisuća Hrvata s područja današnje Hrvatske, a ukupno 228 tisuća hrvatskih građana bili su partizanski vojnici. Početkom 1945. godine u partizanskim jedinicama bilo je 80 tisuća Dalmatinaca. Tito je u proljeće 1945. godine zapovijedao vojskom od 810 tisuća boraca. Franjo Tuđman bio je oficir te vojske, nositelj Partizanske spomenice 1941. i niza drugih visokih jugoslavenskih odlikovanja. Godine 1960. postao je general-major Jugoslavenske narodne armije. Bio je član Komunističke partije Jugoslavije (Saveza komunista Jugoslavije) od 1942. do 1967. godine. Poslije je postao antikomunistički disident pod Titovom zaštitom. U obrani hrvatskih granica od 1991. do 1995. godine važnu ulogu imali su ljudi koji su prva ratna i vojna iskustva stjecali kao partizani (Janko Bobetko, Martin Špegelj, Franjo Tuđman i mnogi drugi). Među ostalim, zahvaljujući ponajprije borbi partizana u Drugom svjetskom ratu, Hrvatskoj je priključena Istra koja prije nije bila u sastavu Hrvatske, vraćen joj je dio Gorskoga kotara, veliki dijelovi Hrvatskoga primorja i Dalmacije, Međimurje i dio Baranje.

Od 1941. do 1945. poginulo je 65 tisuća hrvatskih partizana. U navedenom razdoblju ukupno 62 tisuće nevinih civila hrvatske nacionalnosti, s područja NDH, ubijeni su kao žrtve okupatorskoga, četničkoga i ustaškoga terora. Mnogi danas više tuguju za stradanjem njihovih

ubojica. O broju žrtava pisali su hrvatski demograf Vladimir Žerjavić, srpski pravnik i statističar Bogoljub Kočović, američki autor hrvatskoga porijekla Jozo Tomasevich i niz drugih relevantnih istraživača. Iako postoje osporavanja, većina autora podatke trojice spomenutih istraživača smatra približno točnima. Među njima su manje razlike. Prema Žerjaviću ukupni gubici Srba u NDH iznose približno oko 335 tisuća ljudi. Ukupni ratni gubici Hrvata s područja NDH (zajedno s muslimanima) iznose 255 tisuća. (U tu brojku uključene su žrtve fašističkog i kolaboracionističkog terora, poginuli i ubijeni partizani, domobrani, ustaše... Riječ je o stradalim Hrvatima i muslimanima na svim zaraćenim stranama.) Ustaše su ubili ukupno oko 300 tisuća civila. Približno 217 tisuća Srba u NDH ubijeni su kao žrtve fašističkoga terora, odnosno ustaškoga režima. Ubojice tih nevinih ljudi nekima su junaci. Pojedinci ubijene ustaše, četnike i njihove civilne suradnike proglašavaju nevinim žrtvama komunizma. Riječ je uglavnom o brutalnom zločinu osвете. To ne znači da nije bilo ideološki motiviranih zločina.

Da nije bilo komunista mnogi hrvatski krajevi postali bi stratišta četničke osвете nad nevinim hrvatskim civilima. Cilj četničkoga pokreta bio je stvaranje cjelovitoga etnički čistoga prostora. Četnici su u konačnici doživjeli slom u Hrvatskoj ponajprije zato što su komunisti uspjeli pridobiti veliku većinu Srba iz Hrvatske, traumatiziranih ustaškim zločinima, za zajedničku antifašističku borbu s Hrvatima. Po planovima velikosrpskih ideologa i svjetskih moćnika bila bi obnovljena Kraljevina Jugoslavija. Veliki dijelovi Hrvatske bili bi uključeni u sastav Velike Srbije kao jedne od planiranih jugoslavenskih teritorijalnih jedinica. Tko je to spriječio? Tito i komunisti. Zato je dr. Franjo Tuđman držao Titovu bistu u svom uredu. Uz niz zasluga, maršal Tito i dio komunista snose različite stupnjeve odgovornosti za poratnu represiju. Tito i komunisti nisu krivi za početak „duge mračne noći“ koja je kod nas započela 1941. godine, iz nje nisu izašli čistih ruku, dijelom su odgovorni za njezino produženje, ali i zaslužni su za njezino okončanje. Tito je spriječio stvaranje srpske autonomne oblasti u Hrvatskoj. Spriječio je i pokušaj da Dalmacija postane autonomna pokrajina poput Vojvodine i Kosova.

Prema Vladimiru Žerjaviću blizu 50 tisuća ustaša i domobrana poginuli su u oružanim borbama od 1941. do 1945. godine kao saveznici nacističke Njemačke, a to znači protiv interesa hrvatskoga naroda (pr. V. T.). Hrvatski, slovenski i srpski kvislinzi prestali su pružati oružani otpor Jugoslavenskoj armiji tek sedam dana nakon završetka rata u Europi. Prema točki 4, članka 1 Ženevske konvencije iz 1929. godine, koja je tada bila na snazi, pripadnici oružanih snaga NDH i srpski kvislinzi izgubili pravo na primjenu te konvencije jer se tijekom svoga djelovanja nisu pridržavali odredbi spomenutoga dokumenta (Prema S. Goldsteinu u: „Jasenovac i Bleiburg nisu isto“, 2011., 163.). Vratimo se nekoliko mjeseci unatrag. Domobranima i četnicima, koji nisu počinili zločine, Tito je omogućio prelazak u partizane. Mogli su to učiniti i nekoliko mjeseci prije završetka rata. Mnogi su iskoristili tu mogućnost i vratili se kući kao pobjednici s crvenom zvijezdom petokrakom na čelu. Zabilježeni su i slučajevi prelaska pojedinih ustaša u partizane, ali u neusporedivo manjem broju u odnosu na domobrane i četnike.

Na Bleiburgu i Križnom putu 1945. smrtno je stradalo oko 50 tisuća Hrvata, većinom ustaša, te približno 20 tisuća slovenskih i srpskih kvislinga. Većina predanih civila dobili su propusnice i pušteni su kući. To ne znači da nije bilo stradanja civila. Bilo je, ali znatno manje u odnosu na zarobljene vojnike. Mnogi među ubijenim ustašama i njihovim povremenim ratnim saveznicima četnicima počinili su zločine tijekom rata. Oni nisu nevine žrtve komunizma. Zločine poratne osvete treba osuditi, ali i uzeti u obzir složene uzroke koji su doveli do stradanja poraženih. Među žrtvama antifašističke osvete bilo je nevinih ljudi. Znatno dio stradalih nisu zaslužili smrt kao kaznu za svoje kolaboracionističke grijehove. Njihove obitelji zaslužuju sućut i sjećanje.

Titu je bilo jasno da nekontrolirana represija i masovni zločini osvete nad poraženima mogu, blago rečeno, izazvati nepovjerenje značajnoga djela građana prema komunistima koji su te 1945. godine učvršćivali svoju vlast i pokušavali zadobiti što veću lojalnost. Vjerojatno je bio prešutno suglasan da budu strijeljani pripadnici ustaških, četničkih i drugih jedinica odgovornih za zločine počinjene tijekom rata. Nizom naredbi pokušao je spriječiti masovne zločine osvete nad zarobljenicima. Tijekom srpnja 1945. godine, zajedno sa suradnicima, uglavnom je uspio zaustaviti grupna strijeljanja. U privatnim razgovorima osuđivao je te zločine, ali nije inzistirao na utvrđivanju i kažnjavanju počinitelja. Prema akademiku Petru Strčiću kažnjena je tek nekolicina nižih oficira i manji broj drugih odgovornih pojedinaca za zločine antifašističke osvete. (Strčić je kao mladi povjesničar razgovarao s Titom o fenomenu Bleiburga.) Nekoliko autora, poput prof. dr. sc. Ive Goldsteina, pretpostavlja da je pod dojmom pisma dr. Vladimira Bakarića o lošem postupanju prema zarobljenicima inicirano usvajanje Zakona o davanju amnestije i pomilovanja. Taj zakon usvojen je 5. srpnja 1945. godine. Još 27. svibnja Tito je izjavio da je poražene neprijatelje stigla ruka osvete. Ta izjava ne služi mu na čast. Međutim, već sutradan, prema navodu prof. dr. sc. Ive Goldsteina, izdao je internu naredbu po kojoj je domobrana trebalo selektivno puštati kući ili mobilizirati u jedinice Jugoslavenske armije, a zadržati samo one koje su osudili vojni sudovi na zatvorske kazne uz prisilni rad.

Ukaz Predsjedništva AVNOJ-a o općoj amnestiji i pomilovanju usvojen je na Titov prijedlog 3. kolovoza 1945. Tada je pomilovano 41 320 zarobljenih vojnika. Nakon molbi otpušteno je još 5035 poraženih vojnika. Ukupno 55 tisuća domobrana provedeno je u radne bataljone Jugoslavenske armije. Dana 4. ožujka 1946. godine Tito je naredio puštanje na slobodu svih zarobljenih vojnika, „osim onih protiv kojih je proveden krivični postupak“. („Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. godine“, dokumenti 81, 104 i 105, Zagreb, 2009.) Poratni zločini osvete počinjeni su i u drugim europskim državama, ali u različitim razmjerima. Jugoslavija je u tome imala istaknuto mjesto.

Stotine tisuća Hrvata bili su pripadnici i suradnici najuspješnijega europskog antifašističkog pokreta. Slomili su najbrutalniji europski kvislinški sustav, a to je ustaški režim. Oni koji javno ističu ustaške simbole čine nesagledivu štetu hrvatskome narodu i ugledu Lijepe Naše. Hrvati su, zajedno sa Srbima i drugim narodima Hrvatske i Jugoslavije, 1945. godine pobijedili fašizam

i nacizam, a nekoliko godina kasnije i staljinizam. U tim pobjedama predvodio ih je Josip Broz Tito. Nacizam, fašizam i staljinizam u suprotnosti su s kršćanskim vrijednostima i demokratskim standardima. Franjo Tuđman doveo je hrvatske građane do pobjede 1995. godine. Ni ta pobjeda nije prošla bez osvete. Hrvatski i srpski ultranacionalisti čine grešku u analizi stradanja „naših“ i krivnje „drugih“. Iritiraju ih uzročno-posljedični odnosi. Suočavanje s traumama prošlosti i njihovo prevladavanje lijek je protiv iskrivljenih tumačenja. Za početak trebali bismo iskazati veću spremnost za smireni dijalog o kontroverznim problemima prošlosti.

Vinko Tadić, prof.

(Uz naslov teksta je slika Ive Šubića „Partizanska ljubav“. Slika je preuzeta iz knjige „Revolucionarno slikarstvo“, 1977., 240.)